

Ravnatelj Jakov

VERBA VOLANT-SCRIPTA MANENT!
RIJEČE LETE, A ONO ŠTO JE NAPISANO OSTAJE.

Sretni smo stoga što možemo obilježiti 40. obljetnicu djelovanja Ustanove koja pomaže da se ostvari ova postavka o očuvanju onoga što je napisano, jer znademo da "HISTORIA EST MAGISTRA VITAE".

Želim vas, dragi prijatelji, u sažetom izlaganju upoznati sa 40.-godišnjim djelovanjem ovog Arhiva.

No, govoriti o Arhivu, a ne reći ništa o povijesti zaštite arhivskog gradiva na području njegova djelovanja, bilo bi ne samo nepotpuno nego, u krajnjoj liniji i nepošteno.

Zaštita arhivskog gradiva na tlu Istre, govorimo o području Županije istarske, koje odgovara području djelovanja našeg Arhiva, starijeg je datuma. Već istarski statuti sadrže vrlo stroge propise o čuvanju dokumenata i kancelarijskih knjiga. Spomenimo samo porečki, dvigradski, pulski, gožnjanski i svetlovrečki.

Tako na pr. porečki statut iz 1363. god. određuje da fontikar propisanu knjigu svojih računa mora držati u općinskoj kasi.

Pulski statut iz 2. polovice 14., stoljeća precizira da se važniji spisi čuvaju u velikoj škrinji.

U statutu grožnjanskom iz 1558. godine nalazimo, među ostalim, propis da se svi dokumenti koji sadrže bilo kakva prava općine, moraju deponirati i zaključati u jednu kasu, ili ormar s najmanje tri ključa (jedan drže providuri općine, drugi župan, a treći sakristan). Kasa, u kojoj se mora držati i sama knjiga statuta, treba trajno biti u sakristiji i iz nje se u nijednom slučaju ne može iznositi. Otvara se samo u slučaju potrebe, a dokumenti se odmah nakon provjere vraćaju u kasu.

Knjiga statuta općine svetlovrečke također o čuvanju isprava i knjiga ima vrlo stroge propise.

Iznosim ovdje i jedan primjer iz Labina. Načelnik Urbano Bolano, koji je 20. prosinca 1517., uočivši da mnogi, koji su u ime općine odlazili u Veneciju pred dužda ili u druge urede, nisu nigdje evidentirali isprave što su ih tamo dobili, odredio je da svi koji imaju bilo kakvu ispravu, koja se odnosi na općinu u bilo kojem svom dijelu, moraju u roku od osam dana, pod prijetnjom kazni, iste donijeti pred načelnika. Na taj je način spašeno na desetke isprava, koje bi možda bile zauvijek propale.

No, ne želeći vas opterećivati detaljima iz prošlosti preskačem par stoljeća.

Istarski je sabor šezdesetih godina prošlog stoljeća najavljavao osnivanje pokrajinske knjižnice, muzeja, pa tako i arhiva. Već 1871. počinje se sa prikupljanjem izvornog arhivskog gradiva s ciljem osnivanja pokrajinskog arhiva Istre.

Godinae 1884. osniva se Istarsko društvo za arheologiju i domovinsku povijest. (*Societa istriana di archeologia e storia patria*) sa zadatkom da prikuplja arhivsko gradivo za budući Pokrajinski arhiv. Ali dogodilo se ono najgore, da je to Društvo arhivsko gradivo bespravno privatiziralo te se i danas velik dio tog vrijednog gradiva nalazi izvan Istre, odnosno Hrvatske.

Istra je tako i dalje ostala bez svog arhiva. Godine 1926. osnovan je Državni arhiv u Trstu (*Direzione d'archivio di Stato*) s nadležnošću za furlansku, tršćansku i

istarsku provinciju, pa je tako dio istarskog gradiva prebačen u Trst odakle je vraćen šezdesetih godina.

I opet nas vrijeme tjera, a i red je da nešto kažemo o osnivanju arhiva u Pazinu. On je osnovan 20. listopada 1958. godine rješenjem Narodnog odbora kotara Pula. Prvi mu je naziv bio Istraski arhiv Pazin. Nakon nepune dvije godine, 15. srpnja 1960. isti mu osnivač mjenja naziv u Historijski arhiv Pazin. Po tim nazivom, modificiranim u Historijski arhiv u Pazinu Arhiv djeluje do 18. svibnja 1993. kada mijenja naziv u Povijesni arhiv u Pazinu da bi temeljem odredbe novog zakona ove godine preimenovan u Državni arhiv u Pazinu.

Osnivanjem Arhiva u Pazinu Istra je prvi put u svojoj povijesti dobila ustanovu, koja će se brinuti za prikupljanje, sređivanje, obradu i svaku moguću zaštitu arhivskog gradiva.

No, nisu izostale "porođajne muke". Nedostajala je adekvatna zgrada.

Prvih godina Arhiv djeluje u prostorima pazinskog Kaštela, da bi 1965./66. preselio u zgradu bivšeg zatvora, a 1980. dio djelatnika i dio gradiva seli u zgradu Prve hrvatske velike državne gimnazije u kojoj održavamo ovu skromnu svečanost. Naravno, obje su zgrade bile u derutnom stanju i uloženi su ogromni napor u njihovoj obnovi, za što su, uz materijalnu podršku Republike i lokalnih institucija, posebno zaslužni tadašnji direktori, profesor Ljubomir Petrović i profesor Dražen Vlahov.

Drugi problem sastojao se u činjenici da je Državnom arhivu u Rijeci poslije drugosvjetskog rata bilo povjereno čuvanje istarskog arhivskog blaga do osnivanja istarskog arhiva. kada je do osnivanja zaista došlo riječki Arhiv baš i nije pokazao veliku želju da vrati istarske fondove, te je tako dobar dio najvrednijeg istarskog gradiva i danas u riječkom Arhivu te se naši osjećaji mješaju između zahvalnosti i žalosti. Zahvalnosti za savjesno čuvanje gradiva u vremenu dok Istra nije imala svoj arhiv i žalosti što gradivo za koje znademo da je sačuvano, nije objedinjeno u Arhivu u kojem po provenijenciji pripada. Povijest razgovora i pregovora duga je i ne želimo je ovdje iznositi, a osim toga ovo je svečani trenutak i iz kolegijalnih razloga prema dragim riječkim prijateljima danas o tome ne želim govoriti.

Treći problem bio je u nedostatku stručnog kadra te se sređivanje u početku obavljalo uz pomoć stručnjaka iz Zagreba i Rijeke, a njima su pomagali razni entuzjasti.

Arhiv je polako stvarao vlastiti stručni kadar te je početkom sedamdesetih godina bio po starosnoj dobi svojih djelatnika najmlađa arhivska ustanova u Hrvatskoj.

Arhiv u svojim spremištima ima oko 900 fondova i zbirki čije gradivo obuhvaća oko 4000 tekućih metara od kojih se odprilike polovicu odnosi na period do 1945. godine, a polovica na razdoblje nakon toga. To nam ukazuje na činjenicu da je velik dio gradiva koje je nastalo do 1945., nestao. Za dio tog gradiva imamo podatke da je uništeno, za dio to možemo pretpostaviti, dok se dio nalazi po drugim ustanovama u zemlji i inozemstvu.

NAJVRJEDNIJE GRADIVO

Svaki je dokument važan, ali ipak treba reći da se posebno ponosim starijim gradivo, posebno onim što nam ga je predao Arhiv u Rijeci, za naš Arhiv povijesnog dana 1. srpnja 1991. godine, kada su u naše trezore smještene stare isprave (najstarija iz 1200. godine) kao i statuti istarskih gradova te mnogobrojne bilježničke knjige.

Treba reći da naš Arhiv ima više bilježničkih knjiga nego svi hrvatski arhivi zajedno, gotovo 4000. Arhivi u Dubrovniku i Zadru imaju starije knjige, ali mi ih imamo broičano najviše.

Svetski je vrijedna zbirka matičnih knjiga, ukupno 595 od kojih je najstarija matična knjiga krštenih Labina čiji prvi upisi sežu u 1536. godinu.

Izuzetno su vrijedani također urbari, te bratovštinske knjige.

Dosta dobro su sačuvani i arhivi srednjovjekovnih kancelarija Labina i Novigrada, te Završja.

Dosta su dobro sačuvani i fondovi iz francuskog i austrijskog perioda.

Iz talijanskog razdoblja posebno je važan fond Prefektore Istre u Puli (1923.-1945.) sa velikom serijom promjena prezimena, u kojoj je sačuvana gotovo cjelokupna dokumentacija o nasilnim promjenama svih netalijanskih perzimena na području Istre za vrijeme fašizma.

Iz razdoblja socijalizma svakako je najvažniji fond Oblasnog narodnog odbora za Istru.

SREĐENOST I INVENTARIZIRANOST GRADIVA

Gradivo je u ranijem razdoblju dolazilo nesređeno, a često u rasutom stanju, tako da je gotovo svaki spis prošao kroz vrijedne ruke naših arhivskih djelatnika.

Inventarizirano je gotovo u cijelosti, i mada je kompjuterizacija inventara i vodiča istom u začetku, i arhivski djelatnici i istraživači, te ostali korisnici, bez teškoća ga mogu koristiti.

Kad već govorimo o istraživačima treba reći da se svake godine povećava njihov broj što ukazuje na činjenicu da raste zanimanje za povijesna istraživanja, ali stoji također i činjenica da se istraživači osjećaju dobodošila kada dolaze u čitaonicu i u ovu ustanovu. Vodi se o njima uobičajena evidencija, ali ih se također obavještava o možebitnim novim saznanjima o podacima unutar gradiva, koji mogu biti zanimljiva za njihova istraživanja.

Veseli nas činjenica da je na osnovi našeg gradiva napisano mnog stručnih i znanstvenih radova, nekoliko magistarskih radova, a sprema se i nekoliko doktorskih disertacija. No mi smatramo da ništa manje nije važna ni činjenica da je na osnovi izvornog gradiva koje se čuva u ovom arhivu napisano nekoliko desetaka maturalnih kaoi seminarskih radova na fakultetima, jer mladi ljudi, koji se već u srednjoškolskim klupama susretnu sa arhivskim gradivom, bez sumnje će sutra rado navraćati u Arhiv, znati će gdje naći podatke za svoja istraživanja, a neki od njih će vjerojatno i sami poželjeti biti djelatnici Arhiva.

ZAŠTITA GRADIVA

U Arhivu već preko dvadest godina djeluju laboratoriji za mikrofilmiranje i restauraciju arhivskog gradiva, koji uspješno pridonose zaštiti gradiva, ne samo onog u Arhivu već i onog na terenu.

ZAŠTITA GRADIVA NA TERENU

Jedna od osnovnih zadaća Arhiva svakako je i zaštita gradiva u nastajanju, da se ne bi dogodilo da čuvajući dokumente iz prošlosti zaboravimo sačuvati ono što se danas stvara za budućnost.

S tim u svezi upozoravamo djelatnike pismohrana na važnost gradiva što ga čuvaju. neki bi se tog gradiva što prije željeli riješiti, često iz subjektivnih razloga, da ga nemaju na brizi, ali često i iz objektivnih razloga, ali Arhiv nije u mogućnosti gradivo preuzeti prije svega radi nedostatka prostora.

Upozoravamo ih da se ništa ne smije izlučivati bez odobrenja ovlaštenih djelatnika Arhiva te u tom smislu surđujemo s njima.

ZAŠTITA GRADIVA NASTALOG DJELOVANJEM CRKVENIH USTANOVA

Od 1970. godine provodi se sustavno popisivanje i djelomično sređivanje gradiva crkvenih arhiva te smo zajedno s biskupskim delegatom za crkvene arhive djelomično sredili i inventarizirali gotovo sve kaptolske, dekanatske, župne i kapelanijske arhive, a u tijeku je sređivanje i inventarizacija izuzetno vrijednog arhiva Porečko-pulske biskupije, no taj će posao duže potrajati radi veličine ovog arhiva, ali i radi prezauletosti biskupskog delegata i predstavnika Arhiva.

Zaštita crkvenog gradiva ogleđa se i u mikrofilmiranju najvažnijeg i restauriranju najoštećenijeg gradiva.

KULTURNO-PROSVJETNA DJELATNOST

Zahvaljujući djelatnicima ovog Arhiva nekoliko tisuća mladih ljudi, od kojih danas zauzimaju visoke položaje u društvenom i političkom životu, upoznao se s Arhivom bilo kroz predavanja u školama bilo kroz posjete Arhivu.

Prosvjetno-kulturna djelatnost Arhiva ogleđa se kroz nekoliko vrlo uspješnih izložbi, o čemu rječito govori knjiga utisaka posjetitelja, ali i kroz nastupe na radiju, televiziji i tisku. Snimljena je također kasete o izložbi pod naslovom "O ISTARSKOM VREMENU PROŠLOM", te 35-minutni film o Arhivu, koji je kroz 6 godina bio desetak puta prikazivan u obrazovnom programu Hrvatske televizije.

JEDNA ZANIMLJIVOST

Čini se da je Arhiv u znaku brojke četiri. Kroz četrdeset godina njegova djelovanja u njemu je radilo 40 djelatnika. Imao je četiri direktora, odnosno ravnatelja, a sada ima oko 4000 tekućih metara gradiva.

Pa, ako možda i ne zasluđuje ocjenu pet, dajmo mu barem njegovu četvorku!

ZAHVALE

I prije nego završim smatram svojom dužnošću zahvaliti u svoje ime, tako i u ime svih djelatnika Arhiva svima koji pomažu da ova Ustanova može što bolje funkcionirati. Najprije Ministarstvu kulture Republike Hrvatske, kao sadašnjem osnivaču, na čelu sa današnjim ministrom, mr. Božom Biškupićem.

Zahvaljujem i svim gradovima i općinama koje nam pomažu participacijom na sredstva Ministarstva.

Posebnu zahvalnost dugujemo gradu domaćinu, koji nas prema svojim mogućnostima pomaže.

Hvala Županiji istarskoj. Nadamo se da ćemo ubuduće uživati još veću materijalnu podršku.

Ako sam nekoga zaboravio, molim da mi oprost. Nikoga namjerno nisam ispustio.

ZAKLJUČAK

Da bi se barem djelomično prikazalo djelovanje ove slavljeničke Ustanove bilo bi potrenbo barem dvodnevno savjetovanje. Moj je prijedlog bio da danas osim mene govore profesor Dražen Vlahov, arhivski savjetnik, koji je 21 godinu vodio ovu ustanovu, i profesorica Mladenka Hammer, knjižničarka, koja radi s istraživačima, ali je prevladalo mišljenje, koje sam ja nerado prihvatio da govorim samo ja kao aktualni ravnatelj.

Njima zahvaljujem na povjerenju, a vama na izuzetnoj pažnji, koja mi je veoma draga i koju veoma cjenim, u prvom redu kao dokaz poštovanja prema samozatajnom radu djelatnika Arhiva.

Gotovo polovica djelatnika radi u Arhivu preko dvadeset godina, a čak troje od njih preko trideset, dok je ove godine u zaslužnu mirovinu otišla djelatnica, koja je u Arhivu provela puni radni vijek, 35 godina. Ovi podaci govore sami po sebi.

Nismo govorili o problemima prostora, pa tako ni o kadrovskim problemima, jer, fešta je i zašto kvariti raspoloženje. Nadamo se da ćemo, kada naša država ekonomski ojača, lakše moći rješavati probleme prostora i probleme kadrova, jer bi nam u ovom trenutku bilo potrebno još barem tri do pet stručnjaka s visokom stručnom spremom.

Mi stariji djelatnici, koji smo najljepše godine poklonili Arhivu, uvjereni smo da će i sadašnji mladi kolege, i oni koji će doći poslije nas, zavoljeti Arhiv kao svoj drugi dom i dočekati u njemu mirovinu.

HVALA

U Pazinu, 18. prosinca 1998.